

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาวิเคราะห์วิถีชีวิตของคฤหัสถ์ผู้เป็นโสดาบัน
 ผู้วิจัย : นางสาวสมพร นันทริฎ
 ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระสุธีธรรมานวัตร, ผศ.ดร. ป.ธ.๙, M.A., Ph.D.
 : ผศ. ดร. แม่ชีกฤษณา รักษาโณม อบ., บ.ศ. ๙, ศศ.บ., ศษ.บ.,
 พธ.ม., พธ.ด.
 : ผศ. รังษี สุทนต์ ป.ธ. ๙, พธ.ม.

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๘ มีนาคม ๒๕๕๘

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์วิถีชีวิตของคฤหัสถ์ผู้เป็นโสดาบัน มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาวิถีชีวิตของคฤหัสถ์ผู้เป็นโสดาบันในสมัยพุทธกาล (๒) เพื่อศึกษาการบรรลุนิพพานเป็นโสดาบันของคฤหัสถ์ (๓) เพื่อประยุกต์วิถีชีวิตของคฤหัสถ์ผู้เป็นโสดาบันในสมัยพุทธกาลมาใช้ในสังคมไทย

ผลการวิจัยพบว่า คฤหัสถ์ผู้เป็นโสดาบันในสมัยพุทธกาลส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตประกอบด้วย การอยู่ครองเรือน มีครอบครัว มีการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย เป็นผู้เรียบง่ายในทางที่ชอบ มีอาชีพที่สุจริต มีศรัทธามั่นคงในพระพุทธศาสนา มีความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นผู้ปราศจากความตระหนี่ มีความยินดีในการให้ทาน เป็นผู้ที่มีศีล รักษาศีล ๕ อย่างมั่นคง บางท่านถือศีล ๘ ในวันอุโบสถ เป็นผู้ที่มีสุตะ มีการสดับฟังพระธรรมเทศนา เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องงานเป็นประจำ และปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ตลอดทั้งเป็นผู้ที่ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น คฤหัสถ์ผู้เป็นโสดาบันบางท่านมีโอกาสปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่น ชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ถึงพร้อมด้วยศีล จาคะ ให้ฟังพระสัทธรรม และปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม บางท่านได้แสดงธรรมสั่งสอนผู้อื่น จนมีผู้บรรลุนิพพาน บางท่านเดิมเป็นผู้เรียบง่ายในทางที่ผิด ทำการงานที่ไม่ชอบ เป็นผู้ที่ไม่มีความมีศีล หรือเป็นมิจฉาทิฎฐิ ไม่มีความศรัทธา เป็นผู้ที่ไม่เคยให้สิ่งของแก่ใคร แต่หลังจากที่ได้ฟังพระธรรมเทศนา จนบรรลุนิพพานแล้ว ท่านเหล่านั้นกลับมีวิถีชีวิตที่ประกอบไปด้วยความศรัทธามั่นคงในพระพุทธศาสนา มีความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระรัตนตรัย เป็นผู้เรียบง่ายในทางที่ชอบ กระทำ การงานชอบ เป็นผู้ที่มีศีล มีความยินดีในการให้ทาน และเป็นสัมมาทิฎฐิ คฤหัสถ์ผู้เป็นโสดาบัน

ส่วนมากอยู่ด้วยวิหารธรรม หรือพักผ่อนหาความสุขยามว่างด้วยการเจริญอนุสสติ ๖ ได้แก่ เจริญพุทธานุสสติ อัมมานุสสติ สังฆานุสสติ สีลานุสสติ จาคานุสสติ และเทวตานุสสติ

คฤหัสถ์ผู้เป็นโสดาบันส่วนมากได้ฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้า หลักธรรมที่ทรงแสดงแก่คฤหัสถ์ส่วนมาก คือ อนุปปกัปปิกา และอริยสัจ ๔ ขณะที่คฤหัสถ์ผู้มีศีลได้ฟังพระธรรมเทศนาด้วยความศรัทธาอย่างตั้งใจ และใช้ปัญญาพิจารณาตามไป จนกระทั่งเห็นไตรลักษณ์อย่างชัดเจน โดยมีพยานเป็นอารมณ์ พร้อมกับการละสังโยชน์ โดยการประหาณทวิญญู และวิจิกิจฉาโดยไม่เหลือ ทำให้บรรลุนิเวศนาปัตติผล บางท่านฝึกเจริญมรณานุสสติ หรือเจริญกายคตาสติ พิจารณาไตรลักษณ์ และเจริญวิปัสสนากรรมฐาน จนกระทั่งสำเร็จเป็นโสดาบัน ดังนั้น จึงเป็นจริงตามพระพุทธพจน์ที่ว่า “ไม่ว่าจะเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คนจันทาล และคนเทขยะ ผู้ปรารถนาความเพียร อุทิศกายและใจอยู่ มีความบากบั่นอยู่เป็นนิตย์ ย่อมถึงความหมดจดอย่างยิ่งได้”

ดังนั้น คฤหัสถ์ผู้ประสงค์จะเป็นโสดาบันควรดำเนินชีวิตดั่งตามอย่างวิถีชีวิตของคฤหัสถ์ในสมัยพุทธกาล โดยการไม่เบียดเบียนตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ทำประโยชน์สุขของสาธารณชน ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี และดำเนินชีวิตของตนใน ๓ ด้าน คือ (๑) ด้านการทำประโยชน์ตน ด้วยการประพฤติตนเป็นคฤหัสถ์ที่ดี มีศีล ๕ บริบูรณ์ และเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบ ไม่ประกอบอาชีพค้าขายที่เบียดเบียนผู้อื่น ประกอบด้วยอุบาสกธรรม ๕ ประการ คือ เป็นผู้มั่งคั่ง มีศีล ไม่ถือมงคลตื่นข่าว เชื้อกรรม ไม่เชื่องมงล ไม่แสวงหาผู้รับทักษิณานอกศาสนานี้ และทำอุปัฏฐากในศาสนานี้ก่อน รวมทั้งปฏิบัติเพื่อความเจริญในสัทธรรมอีก ๕ ประการ คือ ไม่ละเลยการเยียมเยียนภิกษุ ไม่ทอดทิ้งการฟังสัทธรรม ศึกษาในอริยศีล มีความเลื่อมใสมากในภิกษุ และฟังธรรมอย่างไม่คอยคิดโต้แย้งเพ่งโทษ (๒) ด้านการทำประโยชน์ส่วนรวม ด้วยการปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่น ๘ ประการ คือ ชักชวนผู้อื่นให้เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีล และจาคะ ชักชวนผู้อื่นให้เห็นภิกษุ ฟังสัทธรรม ทรงจำธรรมที่ฟังแล้ว พิจารณาเนื้อความแห่งธรรม และปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ตลอดทั้งใช้โศกทรัพย์ด้วยประโยชน์ ๕ ประการ คือ บำรุงบุคคลในครอบครัวและบริวารให้เป็นสุข บำรุงมิตรและอำมาตย์ให้เป็นสุข ป้องกันอันตรายของโศกทรัพย์ให้ปลอดภัย ทำพลี ๕ อย่าง และตั้งทักษิณามีผลสูงขึ้นไปโดยการอุปถัมภ์บำรุงสมณพราหมณ์ผู้ประพฤดีประพฤติชอบ (๓) ด้านการศึกษาปฏิบัติอบรมตน ต้องเรียนรู้และฝึกฝนอบรมตนให้มีคุณธรรมและสามารถทำลายกิเลสได้ โดยปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา และปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘

Thesis Title : The Analytical Study of the Way of Lay Sotāpanna's Life
Researcher : Miss Somporn Nantareekurn
Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)
Thesis Supervisory Committee
: Phra Suthithammanuwat Pali IX, M.A. (Pali & Sansakrit),
Ph.D. (Pali).
: Dr. Kritsana Raksachom, Pali IX, B.A., M.A., Ph.D.
: Mr. Rangsi Suton Pali IX, M.A.
Date of Graduation : 18 March 2015

Abstract

This thesis has 3 objectives, namely :- (1) to study the Way of Lay Sotāpanna's Life in Buddha time, (2) to study the laymen's enlightenment of the Stream Entering (3) to apply the Way of Lay Sotāpanna's Life in Thai societies.

From the research, it is found that the Lay who were Sotāpannas at the Buddha time, were of the ways of life consisting of leading the lay life and having the family lives. They carried out the good lives and had the good occupations. They have the good faiths and are pleased with the Buddha, the Dhammas and the Sangha. They are without the greed, but being pleased with the donation and the observing of the 5 precepts. Some laities observe the 8 precepts on the Buddhist Holy Days, ready for learning, hearing and listening to The Dhammas/sermon, as well as developing the meditation regularly, practising The Dhammas for Dhammas throughout committing oneself for helping the others. Moreover, some of the Lay Sotāpanna have a chance to practise for helping and persuading the others to approach the full faith, to move forward with the precepts, the charity, the generosity, the listening to The Dhammas and The Dhammas practising. Some people have given the Sermon and the Dhammas to others until those people have enlightened the Dhammas. Previously, some people led their lives in the wrong ways, or conducted the dishonest occupations, lived without precepts or were of the mistaken notions, without any faith to give any things to anyone. Nevertheless, they

have enlightened and become the Stream Enterers after they have listened to the Dhammas or have been given some Buddhist teachings. Those people have turned back their ways of life to the faithful authentication in Buddhism, and have believed in the Triple Gems. They have led their right livelihoods, right actions or conducts, being full of percepts, being pleased with donation as well as being of the right views. Moreover, the major Lay Sotāpannas have led their lives by Dhammas States of Minds or resting at the leisure time by developing the Six Reflections explicitly, the recollection of the Buddha, the recollection to the perfect conformity with the Dhammas, the reflection on the virtue of the Sangha, the recollection of morality, the recollection of generosity, and the recollection of heavenly beings are beneficial.

Most of the Lay Sotāpannas had listened to the Buddha's Dhammas, especially, the progressive sermon preached by the Buddha and the Four Noble Truths, have been of the attention and the consideration along with the Buddha's teaching until they were able to see the Three Characteristics clearly with the emotional Nirvāṇa, as well as the destruction of the Samyojanas and the annihilation of the whole misbeliefs and the ignorance. Subsequently, they have entered into the Fruition of the Stream Enterers. Some people have developed the mindfulness of death or the reflection or the contemplation on the 32 impure parts of the body in order to consider the Three Characteristics and to develop Vipassanā until the achievement of the Stream Enterers. In Conclusion, it is true as the Buddha's saying :-

“No matter whether the King, the Brahmin, the merchant, the agriculturist, the tradesfolk, the Untouchable and the Garbage men. ; the one who continually performs the perseverance and the devotes one's own body and one's own mind full of determinations, one could reach the complete purification.”

So, the lay people who wish to be Sotāpanna should carry out the good life according to the ways of Lay Sotāpannas' life. That is not to disturb oneself and others, but should make the profits to the people and should practise themselves to be the good samples to others. Thus, one should carry out one's life on the 3 sides, namely :-

1. to make a profit to oneself. That is to behave oneself to be a good lay person with 5 precepts and be of good occupation, not to carry out the 5 mistrades. One should be of 5 Upāsaka Dhammas, namely :- 1) Suddhā, 2) Sīla 3) not to be superstitious, not to believe in deeds and in luck 4) not to seek for the worthy gift outside Buddhism 5) to do his first service in a Buddhist cause. One should practise more 5 Upāsaka Dhammas, namely :- 1) not to fail to meet the monks 2) not to be away from The Buddhas teaching. 3) to study the 5 precepts. 4) to be of the confidence in the monks. 5) to listen to the Dhammas in order to understand the Dhammas clearly.

2. to make a profit for other people. That is to practise the Dhammas for helping the others to approach the full faith, to move forward with the precepts, the charity, the generosity, the listening to The Dhammas, and the Dhamma practising. One should use the properties for 5 benefits :- 1) to support the family and the servants to be happy. 2) to support the friends. 3) to prevent the properties from the damage. 4) to make the fivefold offering. 5) to support the monks and the spiritual teachers to be the leaders in a good way.

3. to study, to practice and to train oneself to be of the qualifications which can destroy the defilements by practising according the principles of 3 Fold Learning and the 8 Fold Noble Path.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ สำเร็จได้ด้วยดีเพราะได้รับความเมตตา และความเอื้อเฟื้อจาก คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ และผู้มีเกี่ยวข้องหลายท่าน ดังนี้

ขอกราบขอบพระคุณ ท่านเจ้าคุณอาจารย์ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ สิริญาโณ), ผศ.ดร. ประธานคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ คณบดีคณะพุทธศาสตร์ ที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาภาษาบาลี กรุณาสละเวลาให้คำปรึกษาแนะนำ เมตตาให้กำลังใจตลอดมา ดุจดิลดาผู้ห่วงใยบุตร

ขอกราบขอบพระคุณ ผศ. ดร. แมชีกฤษณา รักษาโณม และ ผศ. รังษี สุทนต์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่กรุณาทุ่มเท เอาใจใส่ และสละเวลาแม้ในยามค่ำคืนให้คำปรึกษา แนะนำ ตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้สมบูรณ์ ด้วยอหิยาศัยและไมตรีที่งดงาม

ขอกราบขอบพระคุณ พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย และคณาจารย์ทุกท่านที่ได้ให้การศึกษา และเอื้อเฟื้อในด้านต่าง ๆ อาจารย์ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร ที่ช่วยแปลบทคัดย่อภาษาอังกฤษให้ด้วยความตั้งใจ อาจารย์ ดร. ศศิวรรณ กำลังสินเสริม ที่ได้ตรวจสอบรูปแบบวิทยานิพนธ์ อย่างละเอียดถี่ถ้วนและรวดเร็ว ตลอดทั้งเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่านที่คอยให้ความช่วยเหลือ และอำนวยความสะดวกในการศึกษาและการทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้

ขอกราบขอบพระคุณ พระธรรมสิงหบุราจารย์ (หลวงพ่อจรัญ ฐิตธมโม) วัดอัมพวัน จังหวัดสิงห์บุรี ผู้เห็นคุณค่าของการศึกษา และเป็นที่พึ่งให้ลูกศิษย์เสมอมา กราบขอบพระคุณ คณาจารย์อภิรธรรมโชติกะวิทยาลัย และพระเถรานุเถระผู้ให้ความรู้ด้านพระอภิธรรม ซึ่งเป็นการเสริมเติมการศึกษาทางด้านพระพุทธศาสนาให้สุขุมลุ่มลึกยิ่งขึ้น

ขอกราบขอบพระคุณ เลขาธิการ ก.ค.ศ. ที่ได้เมตตาให้ลาศึกษาเพิ่มเติมในทางธรรม อันเป็นการศึกษาที่ยั่งยืน ขอขอบคุณเพื่อนนิสิตปริญญาโท รุ่น ๒๒ ทุกท่าน สำหรับกำลังใจ คำปรึกษาแนะนำ และการสนับสนุนด้านต่าง ๆ

คุณประโยชน์และความสำเร็จที่เกิดจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขอน้อมถวายบูชาแด่ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ บูชาพระคุณมารดาบิดา ครู อาจารย์ ท่านผู้มีพระคุณทุกท่าน ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย จงปกป้องคุ้มครองทุกท่านให้ประสบแต่ความสุข มีโอกาสบรรลุธรรมเป็นโสดาบัน และเจริญในธรรมยิ่ง ๆ ขึ้นไป

นางสาวสมพร นันทิกร

๑๘ มีนาคม ๒๕๕๘

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญ	ช
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ณ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๑
๑.๘ ประโยชน์ที่จะได้รับ	๑๑
บทที่ ๒ วิธีชีวิตของคฤหัสถ์ผู้เป็นโสดาบันในสมัยพุทธกาล	๑๒
๒.๑ วิธีชีวิตของคฤหัสถ์ผู้เป็นโสดาบันในวรรณะกษัตริย์	๑๒
๒.๑.๑ พระเจ้าพิมพิสาร	๑๒
๒.๑.๒ พระนางสุปปาวสา	๑๙
๒.๑.๓ ชีวกโกมารภัจ	๒๐
๒.๒ วิธีชีวิตของคฤหัสถ์ผู้เป็นโสดาบันในวรรณะพราหมณ์	๒๕
๒.๒.๑ อทินนปุพพะพราหมณ์	๒๕
๒.๒.๒ นางสาวีพราหมณี	๒๗
๒.๒.๓ นางเปสการีพราหมณี	๒๙
๒.๓ วิธีชีวิตของคฤหัสถ์ผู้เป็นโสดาบันในวรรณะแพศย์	๓๐
๒.๓.๑ อนาถบิณฑิกเศรษฐี	๓๐
๒.๓.๒ นางวิสาขามหาอุบาสิกา	๓๗

๒.๓.๓	นางสิริมา	๔๔
๒.๓.๔	นางเปสการ ธิตานายช่างหูก	๔๗
๒.๓.๕	นายพรานกุกกุกมิต	๔๙
๒.๔	วิถีชีวิตของคฤหัสถ์ผู้เป็นโสดาบันในวรรณะศุทร	๕๑
๒.๔.๑	นางขุชุตตรา	๕๑
๒.๔.๒	นางรัชชมาลา	๕๒
๒.๔.๓	นางปณณทาสี	๕๔
๒.๕	สรุปวิถีชีวิตของคฤหัสถ์ผู้เป็นโสดาบันในสมัยพุทธกาล	๕๕
บทที่ ๓	การบรรลุลหณเป็นโสดาบัน	๕๗
๓.๑	ความหมายของการบรรลุลหณเป็นโสดาบัน	๕๗
๓.๒	หลักเกณฑ์การบรรลุลหณเป็นโสดาบัน	๖๑
๓.๒.๑	คุณสมบัติของโสดาบัน	๖๑
๓.๒.๒	การละสังโยชน์ของโสดาบัน	๖๖
๓.๒.๓	การปฏิบัติเพื่อบรรลุลหณเป็นโสดาบัน	๖๘
๓.๓	การบรรลุโสดาปัตติผลของคฤหัสถ์	๗๕
๓.๓.๑	การฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้า	๗๖
๓.๓.๒	การฟังพระธรรมเทศนาจากพระอรหันต์	๗๙
๓.๓.๓	การฟังพระธรรมเทศนา และปฏิบัติธรรม	๗๙
๓.๔	สรุปการบรรลุโสดาปัตติผลของคฤหัสถ์	๘๐
บทที่ ๔	การประยุกต์วิถีชีวิตของคฤหัสถ์ผู้เป็นโสดาบันในสมัยพุทธกาลมาใช้ในสังคมไทย	๘๒
๔.๑	การทำประโยชน์ตน	๘๒
๔.๒	การทำประโยชน์ส่วนรวม	๘๖
๔.๓	การศึกษาปฏิบัติอบรมตน	๘๙
๔.๔	สรุปการประยุกต์วิถีชีวิตของคฤหัสถ์ผู้เป็นโสดาบันมาใช้ในสังคมไทย	๙๕
บทที่ ๕	สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๙๘
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๙๘
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๑๐๑
บรรณานุกรม		๑๐๒
ประวัติผู้วิจัย		๑๐๖

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ อ้างอิงมาจากพระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬารัตนปิฎก ๒๕๐๐ และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ รูปแบบการอ้างอิงจะขึ้นต้นด้วยอักษรย่อชื่อคัมภีร์แล้วตามด้วย เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น

ส.ม. (บาลี) ๑๙/๑๐๕๐/๓๕๗. หมายถึง สุตตันตปิฎก สยุมุตตนิทาย มหาวรรคคปาลี ฉบับภาษาบาลี พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๙ ข้อที่ ๑๐๕๐ หน้าที่ ๓๕๗

ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๕๐/๕๗๖. หมายถึง พระสุตตันตปิฎก สยุมุตตนิทาย มหาวรรค ฉบับภาษาไทย พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๙ ข้อที่ ๑๐๕๐ หน้าที่ ๕๗๖ เป็นต้น

สำหรับอรรถกถา อ้างอิงมาจากอรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๓ - ๒๕๓๕ และอรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๖ รูปแบบการอ้างอิงจะขึ้นต้นด้วยอักษรย่อชื่อคัมภีร์แล้วตามด้วย เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น

ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๖๑/๓๗๓. หมายถึง มชฌนิทาย ปปญจสุทนี มูลปณณาสกอฏฐกถา ฉบับภาษาบาลี เล่มที่ ๑ ข้อ ๑๖๑ หน้า ๓๗๓

ช.ธ.อ. (ไทย) ๑/๑/๕. หมายถึง ชุททกนิทาย ธรรมบท อรรถกถาฉบับภาษาไทย เล่มที่ ๑ ข้อ ๑ หน้า ๕ เป็นต้น

ในกรณีไม่มีอรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อ้างอิงจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ชุด ๙๑ เล่ม ฉบับมหาวิทยาลัย พิมพ์ครั้งที่ ๒ พุทธศักราช ๒๕๕๒

๑.๑ คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

พระวินัยปิฎก

วิ.ม.	(บาลี)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรคคปาลี	(ภาษาบาลี)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิทาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิทาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิทาย	ปาฏิภวคคปาลี	(ภาษาบาลี)

ที.ปา.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค (ภาษาไทย)
ม.มู.	(บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสกปาติ (ภาษาบาลี)
ม.มู.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสก (ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณณาสก (ภาษาไทย)
ม.อุ.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปณณาสก (ภาษาไทย)
ส.ส.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค (ภาษาไทย)
ส.นิ.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค (ภาษาไทย)
ส.ข.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวรรค (ภาษาไทย)
ส.สพ.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สหยตทวรรค (ภาษาไทย)
ส.ม.	(บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรคคปาติ (ภาษาบาลี)
ส.ม.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค (ภาษาไทย)
อง.เอกก.	(บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	เอกกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)
อง.เอกก.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	เอกกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ทุก.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	ทุกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ติก.	(บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	ติกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)
อง.ติก.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	ติกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ปญจก.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	ปญจกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ฉก.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	ฉกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.สตตก.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	สตตกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.อฏฐก.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	อฏฐกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.นวก.	(บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	นวกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)
อง.นวก.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	นวกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ทสก.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	ทสกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.เอกาทสก.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	เอกาทสกนิบาต (ภาษาไทย)
ขุ.ข.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ (ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธัมมบท (ภาษาไทย)
ขุ.อุ.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน (ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตะกะ (ภาษาไทย)
ขุ.สุ.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สูตรนิบาต (ภาษาไทย)
ขุ.วิ.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	วิมานวัตถุ (ภาษาไทย)

ขุ.เปต.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เปตวัตถุ	(ภาษาไทย)
ขุ.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทส	(ภาษาไทย)
ขุ.ป.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏิสัมภิทามรรค	(ภาษาไทย)
ขุ.อป.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง.	(บาลี)	=	อภิธัมมปิฎก	ธัมมสังคณีปาติ	(ภาษาบาลี)
อภิ.สง.	(ไทย)	=	อภิธัมมปิฎก	ธัมมสังคณี	(ภาษาไทย)
อภิ.วิ.	(ไทย)	=	อภิธัมมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)
อภิ.ปุ.	(ไทย)	=	อภิธัมมปิฎก	บุคคลบัญญัติ	(ภาษาไทย)
อภิ.ก.	(ไทย)	=	อภิธัมมปิฎก	กถาวัตถุ	(ภาษาไทย)

๑.๒ คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ.จุ.อ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	สมันตปาสาทิกาอรรถกถา	(ภาษาไทย)
----------	-------	---	-----------	----------------------	-----------

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.สี.อ.	(ไทย)	=	ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี	สีลขันธวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ที.ม.อ.	(ไทย)	=	ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี	มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ม.มุ.อ.	(ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย ปปัญจสุทนี	มูลปณณาสก์อรรถกถา	(ภาษาไทย)
ม.อุ.อ.	(ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย ปปัญจสุทนี	อุपरูปณณาสก์อรรถกถา	(ภาษาไทย)
ส.ม.อ.	(ไทย)	=	สังยุตตนิกาย สารัตถปกาสินี	มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.อ.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย มโนรทปุรณี	เอกกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.อ.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย มโนรทปุรณี	ปัญจกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ขุ.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย ปรมัตถโชติกา	ขุททกปาฐอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ธรรมบทอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย ปรมัตถทีปนี	อุทานอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย ปรมัตถโชติกา	สุตตนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.วิ.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย ปรมัตถทีปนี	วิมานวัตถุอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย ปรมัตถทีปนี	เถรคาถาอรรถกถา	(ภาษาไทย)

ช.ชา.อ. (ไทย) = ชุททกนิกาย ชาดกอรรถกถา (ภาษาไทย)
ช.พุทธ.อ. (ไทย) = ชุททกนิกาย มธุรัตถวิลาสินี พุทธวังสอรรถกถา (ภาษาไทย)